

EL SOMETENT EN LA GUERRA DEL FRANCÈS (1808-1814)

1ª part

EXÈRCIT DE RESERVA

Un dels temes més interessants ha estudiar d'aquest període bel·lic, és sens dubte la intervenció del poble català, que amb les armes a la mà lluità contra l'exèrcit napoleònic. Una vegada estudiat la seva participació com a miquelets, ens queda veure que passà amb el sometent, com a institució organitzada.

Al intentar recopilar informació sobre aquest tema, ha resultat d'una complexitat extrema, degut sobre tot a la gran quantitat de fons locals; moltes vegades difícils d'encaixar amb la cronologia coneguda. A cada informació, s'obre una porta a travessar. Per això he decidit reflectir i analitzar les fons al meu abast fins avui, deixant oberta la investigació i els nous coneixements servirien per engruixir aquest estudi i, si fos necessari modificar-lo.

Primer tractarem de definir el terme sometent, i per això mirem que hi diu la G.E.C.:

Sometent.- Organització de gent armada no professional creada en època moderna i inspirada en l'antic sacramental. Toc de campana per assenyalar alarma i mobilitzar el poble per defensar-se o per encalçar malfactors. Conjunt de persones mobilitzades per aquest toc d'alarma.

Sagramental.- Germandat entre diversos pobles per a garantir llur pròpia seguretat, feta per mitja de jurament i per això anomenada sagramental a Catalunya des d'almenys el 1257.

Recordem que sota aquesta última denominació s'inicia el moviment insurreccional a Lleida el 28 de maig de 1808, "El Sagrament de Lleida", i que el dia 30 els tortosins fan el jurament sagramental davant de la Mare de Deu de la Sinta.

Una vegada coneguda d'una manera global l'actuació dels sometents, podem constatar que existeixen dos períodes de temps diferenciats:

El primer període correspondria concretament els mesos de juny i juliol de 1808, es a dir, quant al esclatà la insurrecció en el Principat, la crida al sometent fou localment espontània i les seves accions, moltes vegades sense cap tipus de control, portaren a actes merament delictius, amb venjances personals i assassinats d'autoritats, robatoris, destrucció d'arxius,...

El segon període abastaria la resta de la guerra, quant el sometent actuava sota control de les autoritats revolucionaries i de les militars.

Dintre d'aquest segon període, no crec que podem englobar en la denominació de sometents els que s'escapaven a qualsevol tipus de control, anaven per lliure, sense que la seva actuació fos definida com a lluita "patriòtica" o fos simplement en profit propi.

Limitarem aquest article al període "organitzat", deixant l'estudi dels espontanis inicials i als "incontrolats" per més endavant.

Observem que des de un principi les seves accions no resultaven acceptables per tothom, així queda palès en l'anònim full imprès a Girona sense peu d'impremta, coincidint en el fracassat cop de ma de Duhesme (Juny 1808)

AVISOS ALS SOMETENTS

*O; vosaltres, sometents,
feu vèurer que sou valents:
pués és cert que compon poch
portar en la gorra el floch.
No gasteu la polba en va,
No tireu de una hora lluny;
pués lo enemich se'n fum,
tan li feya, com li fa.*

*Quant lo enemich està a tret
dispara el soldat discret;
y axò sí que és tenir brios,
saber emplear los tiros.
Sobre tot no inquietar
de vostres paysans los béns;
la guarda dels manaments
és la que fa triünfar*

Aquests versos indiquen l'opinió del poble, posa en qüestió la seva eficàcia i denuncia els estralls que ocasionaven a les propietats, sobre tot rurals.

Recordem que el 20 de juny de 1808 la "Suprema Junta de Gobierno del Principado de Cataluña"¹, reunida a Lleida, ha disposat la formació d'un exèrcit actiu de 40.000 miquelets, cridant a incorporar-se, com a voluntaris, a tots el homes de 16 a 40 anys, sense excepció de condició i preferint els solters dels casats, i els vidus sense fills. La resta d'homes del principat, com a sometent, formarien un altre exèrcit, el de reserva.

ORGANITZACIÓ DEL SOMETENT O EXÈRCIT DE RESERVA

El sistema de mobilització.

En el transcurs de tot conflicte, les autoritat revolucionaries o “patriòtiques” intentaren en varies ocasions organitzar la dita reserva, perquè resultes útil en l’esforç bèl·lic, i sobre tot, controlar al poble amb armes. Així podem observar que el 20 de febrer de 1809, el contingent destinats a la reserva quedà dividit en dues modalitats, una com a sometents format amb tots el homes de 16 a 35 anys, i una segona formada pels més grans de 35, destinats a les “Companyies honrades”.

El general O'Donnell pel mes de maig d'aquell mateix any, reorganitza el contingent de sometents i disposa que cada corregiment formarien dues companyies de “Tiradores Voluntarios”, els seus components serien voluntaris i després de sis mesos de servei quedaven lliurats d'entrar en quintes.

Tots els esforços per fer del sometent una força auxiliar del exèrcit regular, sembla que no donaven els resultats esperats. Donada la desorganització i sobre tot la falta de voluntaris, obligà a la Junta Corregimental de Girona de publicar el següent edicte que transcriurem literalment, i que la seva atenta lectura resulta molt significativa; i diu:

NOS LA JUNTA DE GOBIERNO DE OBSERVACIÓN y defensa del Corregimiento de Gerona residente en Areñs de Munt.

Por quanto el Servicio de Sometenes, por falta de cumplimiento á las órdenes de la Junta, se hace con el mas escandaloso desorden, de que se origina, que el caudal destinado para este objeto, se gasta sin ningun provecho, pues que jamás se puede contar con una fuerza efectiva positiva, por separarse la mayor parte despues de haber recibido el socorro, y así es que quando se necesitan se hallan ausentes, y el Enemigo impunemente hace sus correrias, por no hallar quien se lo oponga; y no pudiendose mirar con indiferencia, la falta de obediencia, en un tan interesante Servicio: Ha acordado la Junta de capitulos siguientes

1º

El número de Sometens que se señalen à cada Pueblo, será presentado al Comandante del punto que se le destine, por un Individuo del Ayuntamiento, quien entregará un Estado con el nombre, apellido, y edad (que deverá ser de 16 a 40 años) de los sugetos que presente, à la Junta, y ótra igual al Comandante.

2º

Si de los elegidos hubiese alguno, que se resistise á hacer el Servicio, dará inmediatamente el Bayle parte á la Junta, y el tal inobediente será conducido al Quartel General, y condenado a servir ocho años en uno de los Regimientos de Linea, si fuese soltero, y siendo casado, ó si por algun defecto personal no fuese util para servir en el Exército, se la aplicará la pena que fuere del agrado del Excelentísimo Señor Capitan General en Gefe.

3º

Cada quince dias se relevarán con igual número, los Sometenes, que hagan el Servicio, y si alguno de ellos se ausentase, aunque fuese con el motivo de no haber

¹ Coneguda per l'historigrafia oficial com a Junta Superior de Catalunya, creada com a govern revolucionari del Principat.

sido relevado el día que corresponda, será tratado como desertor, y se le aplicará la misma pena establecida en el Capitulo antecedente.

4º

La Junta, y el Comandante á que se destinen nombrará los Sargentos, y Cabos, y en atencion de ser la actual Guerra de Nacion, y haber de procurar por todos medios la Economia, para poderla sostener, no habrá diferencia de socorro, este será una peseta diaria, no dandose pan, y dandolo, veinte y un cuarto, y si se diese pan i etapa, un real de vellon, quedando a la disposicion de la Junta dar el socorro que tenga a bien de los tres propuestos, segun fueren las circunstancias, à que deberán conformarse, y si hubiese alguno mal contento, y esparcise voces seductivas para no admitirlo, será castigado como á Cabeza de motín; y á demás se dará cada Semana dos reales vellon à cada Individuo por alpargata.

5º

Deberán todos obedecer ciegamente las órdenes de sus Superiores, y el que no las cumpliere, o faltare al respeto debido á sus Gefes y Superiores, será castigado segun fuere el exceso, y resultas que hubiere ocasionado.

6º

Para evitar el desperdicio de municiones que inutilmente acostumbran consumir los Sometenes al entrar y salir de los Pueblos, y en los mismos Campamentos, alarmandolos no pocas veces, cada Individuo que dispare el fusil que no sea con direccion al Enemigo, pagará dos reales vellon por cada vez que lo execute, los quales quedarán en deposito, y servirán para coste de alpargatas de los que mejor hayan cumplido.

7º

Todo lo mandado en este Edicto se cumplirá puntualmente, y se ejecutarán las penas establecidas sin dar lugar à recurso, ni solicitud alguna, y paraque nadie pueda alegar ignorancia, à mas de haberse publicado en los Pueblos del Corregimiento, los Capitanes que se nombren lo leerán en sus respectivas Compañias, un dia si otro no, para que queden inteligenciados de su contenido.

Y paraque venga à noticia de todos mandamos expedir el presente Edicto, que deberá publicarse y fixarse en los parages públicos acostumbrados de cada Pueblo.

Areñs de Munt 31 Enero de 1810

De Acuerdo de la Ilustre Junta
Josef Domingo Bofill Secretario.

Però el intent més seriós el trobem en el projecte “**EL SISTEMA DE UNIDAD y de simplificacion**”, aprovat en el Congrés Provincial de Tarragona el 19 d’abril de 1811, publicat per la pròpia impremta de la Junta Superior de Catalunya, des de la ciutat de Berga², junt amb dos annexos, un dedicat a les exaccions al servei del 17 d’agost de 1811, i un de lleis penals del 1 d’octubre de 1811.

Analitzem aquests document amb detall, per la seva extensió farem un resum i podrem tenir una idea aproximada dels intents de mobilització d’homes útils, per fer front a les necessitats de la guerra, i a la vegada controlar les seves activitats bèl·liques.

² La ciutat de Tarragona caigué en mans de Suchet el 28 de juny de 1811, i la Junta abandonà Tarragona el 17 de maig de 1811, i passant per Vilanova de Sítges, Montserrat i Solsona, arribà a Berga el 29 de juny.

En el document basic primer trobem que tracta d'uns "*alistamientos generales*", de tots els homes solters i casats sense fills, de 18 a 45 anys, de tots els pobles dels Corregiments del Principat, i obligats a formar el Cos de Reserva, En el termini de vuit dies s'ha de completar l'allistament.

Organització

En cada corregiment amb 500 homes, aproximadament, formaran una Divisió de Reserva³, i segons el nombre d'efectius enumerarà les seves divisions amb els números 1^a, 2^a, 3^a... del Corregiment corresponent.

Cada Divisió estarà formada per 5 companyies, d'uns 100 homes cada una, amb un capità, un tinent, un subtingent, quatre sergents, vuit caporals i un tambor.

Els oficials de cada companyia seran nomenats pel capità general, a proposta de cada corregiment, i les condicions per rebre el corresponent despatx: "*necesariamente deberan ser personas de arraigo, responsabilidad ó de conocido patriotismo, vecinos de los mismos pueblos, que concurran à la formacion de la companyia*". No era necessària la seva formació ni experiència militar.

Cada corregiment elegirà una població que serà el punt de reunió de cada divisió, i marcarà tots els pobles de la seva rodalia que proporcionaran el contingent d'homes.

El corregidor, com a governador militar, serà el cap de totes les divisions del seu Corregiment. Com a segon cap el capità general nomenarà un sergent major, d'una terna de candidats presentada per la Junta Superior.

Cada divisió tindrà un comandant, nomenat pel capità general, a proposta d'una terna presentada per la Junta Corregimental de "*conocido arraigo, y de acreditado valor y patriotismo, y vecino del Corregimiento*".

Els quatre sergents, els vuit caporals, i el tambor; seran nomenats pel comandant de la divisió, a proposta dels capitans de les companyies, i veïns del mateix poble que el de la companyia.

Cada dues divisions la Junta Corregimental, nomenarà un "*fisico aprobado*" i un "*eclesiastico curado*", els dos sortiran cap el lloc d'operacions encara que només surti una sola divisió.

També cada corregiment nomenarà un Comissari de Guerra, que cuidarà de la caixa i farà de pagador, aquest càrrec recaurà forçosament en un hisendat.

Els comandants de divisió rebrien diàriament 24 ral de billó, 16 els capitans, 12 els tinents, i 10 els subtingents, capellans i facultatius, així com el propi comissari de guerra.

³ Equival a una força d'un batalló.

Uniforme.

Una vegada més veiem la preocupació d'uniformar als combatents, perquè si aquest cauen presoners, siguin tractats pels imperials com a presoners de guerra i no com a simples "brigants"⁴ i penjats al moment de la seva captura.

En un principi tractaren que cada corregiments tingués distintius diferents, com les voltes, collarins i botons; però degut a les penúries econòmiques i de temps, l'uniforma per tot l'exèrcit de reserva quedà reduït a una jaqueta o casaca de drap terrós amb volta i collarí vermell, i brodades en el collarí les lletres inicials i finals de cada corregiment.

Aquesta jaqueta o casaca, seria costejada per cada membre del cos. En el cas que fos "*absolutamente pobre*", la junta corregimental demanaran als rectors "*para que exhorten á los pudientes eclesiasticos y seculares de sus parroquias á fin de que contribuyan à este interesante servicio à los miserables*"

Cada home rebrà una arma, que cuidarà i deurà signar la seva entrega en un llibre "*Registro de armas*" del seu ajuntament, i que també el proveirà de una o dos pedres de guspira, una manta, espadenyas, agulla, una carbassa, un sarró i una camisa.

Instrucció.

Una vegada formades les companyies, cada dia festiu pel matí, aniran al poble senyalat com a punt de reunió, per rebre instrucció, tant en el ús de les armes com en les formacions d'ordre tancat i les evolucions necessàries.

El capità general enviarà a tots els oficials retirats o inútils pel servei actiu, com a instructors, que deuran instal·lar-se en la població indicada com a punt de reunió.

No presentar-se en el punt de reunió, sense causa justificada, comportava una multa de 4 rals de billó pels soldats, caporals i sergents, i de 20 pels oficials, la primera vegada. La quantitat es doblaven a la segona i així successivament.

La no incorporació en cas de sortides d'operacions, la sanció consistia en ser destinat al exercit regular, per tot el temps que dures la guerra.

Operacions.

Totes les divisions de l'exèrcit de reserva sortien en operacions de guerra, sempre que fossin demanades pel capità general; i les d'un corregiment, per les ordres donades per un general de divisió, del exercit regular, que operés en el seu territori.

Per convocar a les diverses companyies al punt de reunió i sortir en operació, s'utilitzaria les senyals de campana, banderes, corns, fogueres o focs artificials.

Una de les missions encarregades als comandants de cada divisió i capitans de les companyies "*estarán estrechamente obligados á prestar su auxilio á las Justicias para mantener y restablecer en caso que convenga la tranquilidad y el buen orden en los*

pueblos”. En el cas contrari, serien degradats i destinats a una de les companyies com a soldats rasos.

En el segon document, el signat a Berga el 17 d'agost de 1811, podem contemplar els casos que quedaven lliurats d'incorporació al exèrcit de reserva.

- Els que tinguessin defectes físics visibles.
- El ordenats “ in Sacris” i religiosos professos.
- Totes les autoritats, com són el membres de la Junta Superior, de les Corregimentals, els batlles i regidors; i tots els “individuos” que formen els ajuntaments i els tribunals.
- Els metges, els cirurgians, els apotecaris i els mestres, amb exercici i dotació econòmica.

El tercer document, que porta per títol: “*Leyes penales para los cuerpos de reserva quando estén de servicio militar*”, i aprovat a Berga el dia 1 d'octubre de 1811, incideix en les obligacions de tots els mobilitzats a “*cumplir con la obligacion contraida á la Religion, al Rey y á la Patria*”, i detalla les lleis que regiran el “*soldado de la Patria*”.

- Varia el import de les multes per no presentar-se en els punt de reunió, per fer instrucció: la primera vegada serà d'una pesseta⁵ per la tropa y de cinc pessetes pels oficials.
- Abandonar el servei comportarà una pena de tres mesos de treballs forçats en una fortificació, la primera vegada. A la segona seran portats a Mallorca per ser incorporats a una unitat regular a Cadis, Extremadura o a Astúries.
- La deserció anant cap una acció bèl·lica o en el transcurs de la mateixa, s'observarà les ordenances del exèrcit, o sigui la pena de vida.
- Castiga amb penes proporcionals als fets, en el cas de exigir en el allotjament assignat, més coses que llit, llum, aigua, vinagre i lloc al foc. En cas de blasfèmies, robar objectes religiosos.....
- Tolerar la fugida d'algun pres, abandonar el lloc de sentinella o adormir-se fene, s'aplicarà la ordenança militar.
- També seran d'aplicació de les ordenances militar, els desordres en les marxes, el incendi, la violència amb les dones,....Nomes fa una excepció, quan el saqueig segueix les ordres superior “*por razones de estado*”, això si “*nunca olvidar el respeto debido à todo lo que tenga mira à la religion Santa Catholica, Apostolica Romana*”

⁴ Tots els combatents espanyols irregulars o paramilitars eren considerats “brigants” (bandolers)

I acaba dient: *“En el principio de la instruccion deberán estas leyes penales leerse precisamente los quatro primeros dias festivos, y luego á lo menos una vez cada primer dia festivo de cada mes.”*

Resultats militars.

Per conèixer el grau de resposta d'aquest exèrcit de reserva i la seva eficàcia bèl·lica, tenim que mirar les histories locals, per ara dispo de les dades esporgades del “Diari d'uns anys de guerra (1808-1814)” d'en J.M. Pons i Guri, en que hi trobem:

El dimecres 16 d'octubre de 1811, a Arenys de Vall (de Mar) es concentra la 1^a i 2ª divisions del *Cuerpo de Reserva* del Corregiment (Girona)

Segons sembla, el punt de reunió fou Arenys de Munt, perquè el dia 23 del mateix mes, s'hi concentren per fer instrucció militar, homes d'Arenys de Vall, de Sant Iscle i Canet.

També queden concentrades les divisions 1^a i 3^a, a Arenys de Mar el dia 4 de novembre.

La presència d'una divisió de la reserva, sota el comandament de Sanmartín, ocasiona molts problemes a Arenys de Vall, el dia 29.

La única acció bèl·lica, que tenim documentada, en que hi participà la divisió de la reserva d'en Sanmartín, fou en el combat d'Arenys de Munt que tingué lloc el dia 3 de febrer de 1812, que enfrontà la divisió del mariscal de camp Francisco Milans del Bosch amb la del general francès Jean-Maximien Lamarque, pel control de la ruta de subministraments, que anava des d'Arenys de Vall fins a Vic. Milans fou rebutjat cap al Montseny, i els francesos tallaren la via de subministraments.

I poca cosa més.

Qualsevol informació sobre les activitats de les divisions de la reserva, ressenyades en histories locals, seran ben rebudes.

Arenys de Munt, desembre 2007

Gustau Adzerias i Causi

⁵ Aquí podem veure que la Junta Superior de Catalunya utilitza el sistema monetari instaurat per la ciutat de Barcelona (agost 1808). Veure el meu article “UNA MONEDA AMB ENIGMA”